

LIMBAJUL APOFATIC – DISTORSIUNI SEMANTICE ALE NEGĂRII

Alexei BOENCIUC, Facultatea de Litere

In the present thesis we sought to argue the hypothesis that the means of expressing the negation in the religious discourse gets a semantically distorted character, following a descriptive and analytical algorithm which satisfies four perspectives: the conceptual perspective - by describing the apophatic modality of meeting God; the lexico-grammatical perspective - by investigating the opposing relationship of antonymy between the denominated entities; the morphematic perspective - by inventorying the instrument of expressing negation; the aesthetic perspective - by interpreting the arsenal of tropes and stylistic devices, designed to sensitize the reader and the listener of the religious discourse.

În ultimul timp, atenția tot mai mare a filosofilor, lingviștilor, sociologilor și a altor reprezentanți ai științelor umaniste este orientată spre problemele dialecticii negației în dezvoltarea culturii, științei, artei și a societății, în general. Sporirea interesului față de această temă este condiționată de particularitățile procesului social, care se caracterizează printr-o schimbare sporită, ce rezultă în negarea sferei materiale și/sau spirituale a societății.

Negația există încă în sistemele filosofice antice. Însă, în calitate de categorie filosofică, negația se desprinde din limbă și abia mai târziu devine obiectul cercetărilor sociale. Dezvoltarea ideii de negație în istoria filosofiei începe de la principiul cunoașterii, operațiile formale logice și finalizează cu legea dialectică de bază, care, la rândul ei, duce la elaborarea principiului metodologic.

Demersul investigației noastre îl întemeiem pe modalitatea apofatică de cunoaștere a lui Dumnezeu în opoziție cu cea catafatică. Din perspectivă creștină există două căi de cunoaștere a lui Dumnezeu: cea afirmativă – catafatică, și cea negativă – apofatică. Prima funcționează

exprimând calitățile și atributele relatate ale lui Dumnezeu, cea de-a doua încercând să depășească această expunere printr-o serie de negații. Teologia catafatică caută să-L cunoască pe Dumnezeu în ceea ce El este, în timp ce teologia apofatică, conștientă de incognoscibilitatea lui Dumnezeu și de imposibilitatea cuprinderii Sale conceptuale, încearcă să-L cunoască în ceea ce El nu este.

Din punct de vedere etimologic, termenul de „apofatic” vine de la grecescul *apophasis*, care înseamnă „negare”. Folosirea lui în raport cu teologia a apărut datorită ideii că ființa lui Dumnezeu, existența Lui este atât de diferită de a noastră, încât limbajul uman nu poate să-L descrie, atribuindu-I, în mod pozitiv, calități. De aceea, atunci când vorbim despre El, trebuie de fapt să spunem ceea ce nu este. Teologia apofatică îi neagă rând pe rând lui Dumnezeu calitățile antropomorfe sau derivate din lumea creată, sau chiar cele care sunt manifestate în iconomie, afirmând în felul acesta o apropiere mai adecvată de ceea ce El este cu adevărat. Dar teologia apofatică este mai mult decât antropomorfism – este folosirea sistematică a „căii negării” (*via negativa*) în discursul despre Dumnezeu.

Părintele Dumitru Stăniloae deosebește teologia negativă, adică negarea cognoscibilității lui Dumnezeu, sau conștiința neputinței intelectului de a exprima ființa divină, de apofatismul, adică teologia mistică, a simțirii și experienței directe a lui Dumnezeu, care nu poate fi expusă total în termeni pozitivi. Contemplarea nemijlocită a Rațiunii supreme, sânul tuturor rațiunilor create, este mai mult decât teologia negativă. Spre deosebire de Vladimir Lossky, cel care precizase acest punct, anume că apofatismul este altceva decât teologia negativă intelectuală, Părintele Stăniloae consideră că apofatismul are și el mai multe trepte. V. Lossky se oprește la apofatism în sensul de cunoaștere a necunoașterii lui Dumnezeu [2, p.10]. Părintele Dumitru Stăniloae vrea să evite impresia că teologia apofatică se limitează la incognoscibilitatea absolută a lui Dumnezeu.

Pentru a evita acest pericol, Părintele Stăniloae a accentuat importanța *unirii ipostatice* pentru gnoseologia teologică creștină și a dezvoltat trei trepte sau trei grade ale apofatismului.

1. Apofatismul teologiei negative intelectuale.
2. Apofatismul de la capătul rugăciunii curate, odihna minții sau apofatismul de gradul al doilea.

3. Apofatismul vederii luminii dumnezeiești – o cunoaștere mai presus de cunoaștere, o cunoaștere supraconceptuală [3, p.45].

Filosofii nu se limitează însă la analiza negației ca fenomen obiectiv sau proces logic, dar atrag atenție și asupra formei ei lingvistice, cu ajutorul căreia, de fapt, se și studiază și exprimă adevărata negație. „Vorbirea este în primul rând afirmație și doar apoi negație” [1, p. 353]. Prin afirmație se enunță existența obiectului, care comportă anumite caracteristici, iar prin negație – existența acestuia. Astfel, negația și afirmația se află în raport de contradicție. „Afirmația este opusă negației, iar negația – afirmației” [1, p. 96-97].

În susținerea acestui demers, în lucrare am examinat modalitatea de denominarea antonimică, raportată la limbajul apofatic și am identificat resursele derivate drept instrumente de expresie a negării. În acest sens, am constatat că există unele serii sinonimice de adjective de origine participială, derivate cu *ne-*, la care sensul negativ al formațiilor trece pe planul al doilea în favoarea ideii de superlativ. De exemplu: *nespus* înseamnă și „care nu s-a spus”, dar și „extraordinar” (*frumusețe nespuse*); tot așa: *ne(mai)auzit*, *ne(mai)întâlnit*, *ne(mai)pomenit*, *ne(mai)povestit*, *ne(mai)văzut* etc. Alte formații cu valoare de superlativ conțin ideea de „foarte mare”: *necuprins*, *nelimitat*, *nemărginit*, *nemăsurat*, *nenumărat* etc.

Partea originală și inedită a lucrării o constituie disocierea reflexelor distorsionate ale negării în discursul religios, care se metamorfozează într-un superlativ al excepției. Pentru argumentare și pentru relevarea convingătoare, am prezentat exemple în care aceleași structuri morfematice au mărci logico-semantice [+ negare] și [- negare] în structuri de tipul *ne+substantiv*, *ne+adjectiv*, *ne+participiu*, *ne+mai+participiu*, *ne+mai+gerunziu*. Aceste situații pot fi probate pe următorul fragment din *Rugăciunea întâi*: *Doamne, Cel ce ești prea curat, neîntinat, fără de început, nevăzut, necuprins, de nepătruns cu mintea, neschimbat, neîntrecut, nemăsurat și fără de răutate; Care singur ai nemurire, locuind în lumina cea neapropiată; Cel ce ai făcut cerul și pământul și marea și toate cele zidite în ele...*

Perspectiva sintactică acceptă structurile cu prefixul negativ *ne-* în majoritatea rolurilor logico-semantice. Pentru *nume predicativ*, aducem drept exemplu un fragment din *RUGĂCIUNEA CĂTRE DUMNEZEU TATĂL*: „Atotputernice Stăpâne, înțelepte și atotbunule Doamne, Născătorule cel *fără de început* al Fiului celui dintru o ființă

născut, și purcezător al Sfântului și celui de viață făcătorului Tău Duh, veșnic și pururea fiitor; Însuși pricinuitoarele de purcedere, a Cărui mărire este *nemărginită*, slavă *nespusă* și milostivire *nemăsurată*; Cel ce ne-ai adus pe noi din *neființă* și ne-ai cinstit cu chipul Tău cel preascump. (Acatistul Sfintei Treimi, Acatistier, Orhei, 1994, p. 54.)

Atribut /apoziție: Maicii Domnului i se atribuie o serie de calități exprimate prin negații cu intenții mai arhaicizante. Astfel Maica Domnului este numită: Povățuitoare *neostenită*; Celor săraci bogăție *neîmpuținată*; Ajutătoare *nebiruită* și folositoare; Adâncimea cea *nemăsurată*; Minunea cea *neștiută*; Minune *nespusă*; Biserică *nefăcută* de mână omenească; Turnul cel *neclintit*. (Acatistul Bunevestiri, p. 29.)

În concluzie menționăm că deviațiile denominative în cazul lexemelor-negații contribuie la redarea anumitor nuanțe afective și prin funcția expresivă exercită o influență asupra destinatarului, provocându-l la acțiune sau la renunțarea la ea, actualizând astfel funcția conativă a limbajului. Limbajul apofatic generează deviații denominative și distorsiuni logice în discursul teologic, convertind structurile negative să exprime calități pozitive.

Referințe:

1. ARISTOTEL. *Organon. Categoriile. Despre interpretare*. Vol. I. București: IRI, 1997.
2. LOSSKY, Vl. *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*. București: Humanitas, 1998.
3. STĂNILOAE, D. *Teologia dogmatică ortodoxă*. Vol. I. București, 2003.

Recomandat

Alexandra GHERASIM, dr., conf. univ.